

Instytut Archeologii
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: e.papuci-wladyka@uj.edu.pl
tel. +48 691507330

Recenzja pracy doktorskiej Rafała Bieńkowskiego

pt. Osadnictwo weneckie na obszarach wschodniej Krety w latach 1204 – 1669

Warszawa 2024

Praca doktorska mgra Rafała Bieńkowskiego powstała w Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Modrzewskiej-Pianetti.

Całość rozprawy wraz z ilustracjami ma objętości 222 strony. Rozprawa skupia się na opracowaniu weneckiego osadnictwa na Krecie wschodniej, która w porównaniu z Kretą zachodnią jest mniej zbadanym obszarem wyspy w odniesieniu do omawianego okresu. Autor opiera się na źródłach kultury materialnej, przede wszystkim architektury, oraz na badaniach topograficznych, w dużej mierze własnych, jak również wykorzystuje źródła historyczne.

Rozdział 1 na stronach 13 do 30 omawia zakres tematyczny i zastosowane metody. Znajdujemy tu wyjaśnienie, co Autor rozumie pod pojęciem „osadnictwo weneckie”, zakres chronologiczny i geograficzny pracy, czy też omówienie wykorzystania pojęć „kolonializm” i „kolonia” oraz historię badań nad osadnictwem weneckim na Krecie. Dalsze podrozdziały tego rozdziału poświęcone są metodom i pojęciom, które zastosowano, w tym metodzie wyboru obszarów szczegółowych badań terenowych. Oczywiście nie było możliwe w ramach pracy doktorskiej skatalogowanie wszystkich jednostek osadniczych i obiektów, konieczne było dokonanie wyboru, który zdaniem recenzentki był słuszny. Autor przeprowadził rozpoznanie archeologiczne o charakterze badań powierzchniowych, poprzedzonych badaniami archiwalnymi. Miało to na celu zweryfikowanie stanu zachowania obiektów publikowanych we wcześniejszych pracach oraz znanych ze źródeł historycznych i innych; nie były to więc badania powierzchniowe sensu stricto, bowiem nie zbierano materiału.

Historię Krety w okresie weneckim przedstawia część 2 pracy. W rozdziale 3 na stronach 45 do 53 zawarł Autor informacje na temat Systemu Informacji Przestrzennej wykorzystanego z pracy. Rozdział ten składa się z kilku podrozdziałów omawiających krótko bazę danych i zastosowane narzędzia informatyczne, podział terenu badań na poligony (który ukazuje il. 8), źródła danych przestrzennych, przeprowadzone analizy przestrzenne, wizualizacje, strukturę bazy danych oraz relacje w tej bazie.

Obszerny Rozdział 4 (ss. 55 do 158) poświęcony został analizie osadnictwa na terenie prowincji Sitia w czasach weneckich. Najpierw skupia się p. Bieńkowski na analizie źródeł historycznych (rozdz. 4.2), które pozwoliły na opisanie demografii badanego obszaru, rekonstrukcję gęstości zaludnienia oraz określenie liczby miast. Omawia również tutaj kwestie związane z nazewnictwem. Ciekawe są spostrzeżenia dotyczące gęstości zaludnienia prowincji Sitia, które nie odbiegało w sposób znaczny od reszty wyspy (s. 57). Zamieszczone na końcu ostatniego podrozdziału opracowane przez Doktoranta Tabele 1 oraz 2 zestawiające nazwy miejscowości według źródeł historycznych i nazwy współczesne dla kasztelanii Sitia oraz Ierapetra są bardzo użyteczne.

Najważniejsze części pracy to omówienie dowodów osadnictwa weneckiego na Krecie wschodniej czyli w prowincji Sitia (Rozdziały 4.2 i 5) oraz różne analizy zebranych danych (Rozdział 6). Podrozdział 4.2 przedstawia dane osadnicze, a więc wszystkie jednostki osadnicze - miasta, wsie, przysiółki, z podziałem na poligony (który został zawarty w rozdz. 3.2), zebrane i zadokumentowane przez autora. Podkreślić należy obok wartości naukowej, także wagę autorskiej dokumentacji fotograficznej. Cenne zdjęcia p. Bieńkowskiego są często zestawione z wyglądem opisywanych obiektów na dawnych fotografiach. Osobny rozdział 5 został poświęcony omówieniu „innych obiektów”.

Zastanawia zasadność takiego podziału pracy, wydaje się bowiem, że osobnym rozdziałem powinna być część 4.1, natomiast część 4.2 oraz 5 powinny być razem jako jeden rozdział (ewentualnie z dwoma podrozdziałami). Rozdziały te stanowią całość, bowiem Autor opisuje w nich jednostki osadnicze, a więc miasta, wsie i przysiółki z najważniejszymi obiektami zachowanej architektury (4.2) oraz inne obiekty (5.), czyli wszystkie które nie pasują w pełni do kategorii osad w szerokim rozumieniu tego terminu; Doktorant zalicza tu klasztory, wieże i punkty obserwacyjne, fortece, drogi i kalderimi oraz akwedukty. Szkoda, że nie pokazuje ich usytuowania na mapie lub nie wskazuje lokalizacji w ramach wydzielonych przez siebie poligonów.

Rozdział 6 przynosi charakterystykę osadnictwa weneckiego. Autor omawia różne analizy, jakie przeprowadził na podstawie zebranego materiału, a więc analizę widoczności zweryfikowaną też – co bardzo istotne – w terenie, analizę wysokości, ukształtowania terenu i skupień. Omawiając zastosowane metody, Doktorant wspomina, że nie wykorzystał popularnych metod stosowanych w wypadku danych dotyczących szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim metod związanych z modelowaniem predyktywnym czy analizą grafową (sieciową, ang. Network analysis). Jednak nie tłumaczy dlaczego ich nie zastosował. Pracę zamyka kilkustronicowe zakończenie.

Lektura recenzowanej rozprawy p. Bieńkowskiego nasuwa oprócz wymienionych wyżej uwag merytorycznych, liczne uwagi o charakterze bardziej technicznym, które jednak muszą tu być podniesione. Widać, że praca kończona była w pośpiechu i jest bardzo niestarannie wykonana.

Rozprawa zawiera wstęp (nienumerowany rozdział) oraz sześć numerowanych rozdziałów, po których następują nienumerowane części: zakończenie, spis tabel, spis ilustracji i bibliografia. Przed bibliografią umieścił autor Indeks miejsc obejmujący strony 217-218, ale nie ma go w spisie treści, gdzie być powinien. Podane w spisie treści strony nie do końca zgadzają się ze stanem faktycznym, np. bibliografia zaczyna się na stronie 219 i kończy na stronie 222, choć ta strona jest podana w spisie treści jako początek bibliografii. Zakończenie kończy się na stronie 205 i bez uprzedzenia, ani wykazania w spisie treści następują dwie strony tekstu bez żadnych nagłówków, które po lekturze trzeba uznać za abstrakt po polsku i po angielsku.

Zdarzają się, co z resztą jest nieuniknione w dość obszernej pracy, literówki i inne potknięcia interpunkcyjne, gramatyczne i stylistyczne, ale u pana Bieńkowskiego są one rażące ilościowo i jakościowo. Np. s. 88 Gerlola zamiast Gerola, na s. znajdujemy „Tabela 2. Zestawieniei nazw...; na stronie 88 przecinek przed oraz „W Irapetra znajdował się zakon franciszkanów, oraz kościoł wykorzystywany przez zakonników.” Nawet w spisie treści w podpunkcie 6.4.7 jest napisane „Zachodnich gór Tripti” a powinno być chyba „Płaskowyż Zachodnich gór Tripti” (nawiasem mówiąc dobrze byłoby jednak podawać greckie nazwy dotyczące geografii wyspy, czyli w wypadku gór Tripti jest to Θρουπτή, a więc transkrypcja powinna być Thripti a nie Tripti). Na stronie 198 znajdujemy taki fragment, który cytuję [pisownia oryginalna jak w doktoracie]: „Najciekawszy pod

względem zabytków z okresu weneckiego jest region Kavousi, w którym skupia się największa liczba kościołów datowanych na omawiany okres są to następujące obiekty: Kościół pod wezwaniem Agios Antonios datowany na okres Południowa plaża przesmyku Irapetra przez Basilicata była oceniana na 14 mil.” - ewidentnie brak dużej części tekstu. Przykłady różnych potknięć, jak zacytowane powyżej, można by długo wyliczać.

Oprócz wyżej wymienionych uwag, kilka słów należy poświęcić sposobowi zestawienia przez Doktoranta bibliografii, gdzie jest mnóstwo nieścisłości, braków i błędów. Przykładowo pozycja autorstwa K. Chalkiasa podana jest jako publikacja z roku 2020 wydana przez University of Michigan Press: „Chalikias, Konstantinos (2020). Living on the Margin: Chryssi Island and the Settlement Patterns of the Ierapetra Area (Crete). University of Michigan Press”. Poszukując tej pozycji znajduję informację, że jest to praca z roku 2013 wydana w Oksfordzie w serii BAR IS nr 2549. Pozycje są cytowane niestarannie, np. miejsce wydania przy publikacjach tego samego autora raz jest London, raz Londyn, np. przy pozycjach autorstwa Pashley’a Roberta.

Często p. Bieńkowski nie podaje wydawcy, np. Rackham, Olivier i Jennifer Moody (1996). The making of the Cretan Landscape. Różne uchybienia w bibliografii najlepiej ukazuje pozycja zapisana przez Autora w następujący sposób: „Nowa architektura samorządu i administracji zdecentralizowanej - projekt Kallikratis (czer. 2010). Ateny.” Pozycja ta jest cytowana na s. 15 w przypisie 14 w taki sposób: „Nowa architektura samorządu i administracji zdecentralizowanej - projekt Kallikratis 2010, PRAWO 3852 Dziennik Urzędowy A 87/7.6.2010 - Rozdział 1, Ustęp 32.” Przy takim sposobie podania tej pozycji przez Doktoranta, można wnioskować, że mówimy tu o polskojęzycznej pozycji, co wydaje się mało realne. Próbując sprawdzić, co to za publikacja, znajduję w repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego artykuł pt. „Ocena przydatności reform administracji publicznej na przykładzie zmian wprowadzonych w greckiej administracji publicznej w 2010 r.”, który popełnił Sebastian Biały w r. 2023 omawiający to zagadnienie.¹ Nie wiadomo jednak czy to z niego korzystał Doktorant. W każdym razie chodzi o grecki akt prawny: Ustawa z dnia 7 czerwca 2010 r. *Nea Architektoniki tis Aftodioikisis kai tis*

¹ <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Nowa+architektura+samorzadu+i+administracji+zdecentralizowanej+%E2%80%93+projekt+Kallikratis+%28czerwiec.+2010%29.+Ateny.> [dostęp 21.09.2024].

Apokentromenis Dioikisis – Programma Kallikratis (N. 3852/2010) i tak ona powinna być cytowana z tłumaczeniem na polski w nawiasie.

Pozycje wieloautorskie wymagają, aby w spisie bibliografii podać wszystkich autorów publikacji. Przykładowo dotyczy to publikacji Watrouse et al., którą Doktorant cytuje tak: „Watrous, L. Vance i in. (2012). *An Archaeological Survey of the Gournia Landscape. A Regional History of the, Mirabello Bay, Crete, in Antiquity*. T. 37. Philadelphia, Pennsylvania: INSTAP Academic Press.” Notabene nie podał czego jest to tom 37, a chodzi o serię: *Prehistory Monographs*, co również powinno być zawarte w danych o tej pozycji. Konkludując tę część recenzji uważam, że zasadne byłoby solidne przejrzenie, poprawienie i uzupełnienie bibliografii oraz systemu cytowania, gdyby autor zdecydował się na publikację części lub całości rozprawy.

Powyższe uwagi krytyczne nie niwelują ogólnie pozytywnej oceny recenzowanej rozprawy, która wnosi wiele nowych ustaleń do zagadnienia osadnictwa weneckiego na Kecie wschodniej. Przeprowadzone badania pozwoliły Autorowi na wiarygodne odtworzenie struktury osadniczej oraz na uchwycenie i rekonstrukcję niektórych procesów osadniczych. Praca dokumentuje też aktualny stan zachowania analizowanych obiektów, co jest bardzo istotne ze względu na stałe niszczenie dziedzictwa kulturowego przez rozwijającą się turystykę, działalność deweloperką, rolniczą, przemysłową itp. (co zresztą jest już problemem światowym).

Reasumując powyższe uwagi, stwierdzam, że praca doktorska mgra Rafała Bieńkowskiego pt. „Osadnictwo weneckie na obszarach wschodniej Krety w latach 1204 – 1669” spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ewa Dobni-Papus'-Wagł